

ЕТНОКУЛЬТУРНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СІМ'Ю У БУДЕННІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІРАНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Шіва ЗЕЙНАЛЗАДЕ

Copyright © 2011

Під час набуття вищої освіти людина вступає у другий період юнацтва, який визначається усіма авторами як період оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини – громадських, професійно трудових, сімейних та інших.

У юнацтві людина чинить свої найважливіші життєві вибори, які започатковують її окремий життєвий шлях. Тому головною особливістю, що характеризує юнацький вік, є зверненість у майбутнє, побудова життєвих планів і перспектив. За визначенням Л. Столяренка, “юність постає як період прийняття відповідальних рішень, що визначають усе подальше життя людини: вибір професії та свого місця у суспільстві, відшукування смислу життя, оформлення світогляду та життєвої позиції, вибір супутника життя, створення своєї сім'ї” [13, с. 634].

Сім'я фігурує у планах і мріях молодих людей. Так, за даними експериментального дослідження Л.М. Кобильнік, на найближчий час найголовнішим для більшості студентів є завершення навчання в університеті. Після його закінчення вони планують знайти порядну роботу, посісти своє місце у суспільстві, реалізуватись, а в подальшому – налагодити особисте життя (створити сім'ю, народити і виховати дітей). “Але для цього, на думку опитуваних, потрібно зробити все, щоб забезпечити нормальне дитинство новому поколінню, тобто мати певну матеріальну базу” [7, с. 170].

Пошук смислу життя, уникнення страху самотності, досягнення особистого щастя, прагнення кохання, створення сім'ї, професійне самовизначення, особистісна самореалізація – це перелік головних завдань, які намагається виконати кожна особа на даному віковому етапі. Однак нерідко ці завдання набувають характеру важкоздоланих життєвих проблем, діють як кризогенні фактори.

З-поміж інших, у свідомості юної людини саме категорія “сім'я” набуває дедалі більшого значення, адже юність – це віковий етап становлення людської близькості, реалізації цінностей дружби, любові, інтимної близькості. Переважна більшість українських студентів (92%) мають позитивне уявлення про майбутнє, пов'язане з кар'єрою, коханням, створенням сім'ї та народженням дітей. На їхню думку, головними у житті людини є такі аспекти:

- відбутися як особистість, знайти свою справжню любов і забезпечити сім'ю і себе (21 %);
- сім'я, матеріальний і духовний комфорт, щастя, успіх, реалізація своїх здібностей (21%);
- щастя, здоров'я, любов, душевний спокій свій і своїх рідних, гармонія із самим чи самою собою (20 %);
- особистий розвиток, робота, успішна сім'я (10 %) [7].

Вочевидь у тому чи іншому формулюванні сімейні цінності фігурують в усіх зазначених позиціях. Проте сім'я може і перешкодити людині в реалізації життєвого задуму. Так, різноманітні сімейні проблеми, відсутність матеріальних статків, недоліки сімейного виховання, невротичні викривлення характеру дитини – всі ці та інші фактори істотно знижують особистісний потенціал людини. Зокрема, виявляючи провідні проблеми у студентів – майбутніх психологів і педагогів, Л.Н. Кобильнік називає автономізацію від сім'ї і пов'язане з цим відчуття самотності. “Найбільшу потребу студенти різного фаху відчувають у сім'ї, оскільки більшість з них мешкає у гуртожитках та відчуває нестачу сімейного тепла, турботи. Розбіжність за цінністю здоров'я вказує на існуючі проблеми студентів у цій сфері. Юнацький вік характеризується активним пошуком супутника життя, тому майбутні психологи і педагоги високо цінують кохання, що не завжди є доступним і реалізованим”, – пише дослідниця [7, с. 156].

Уявлення про сім'ю в контексті етнічної свідомості студентів залишається одним з малодосліджених компонентів їхньої персоніфікованої свідомості. Сім'я – складова частина духовної культури етносу, заснована на спільних установках і диспозиціях, на однотипових поведінкових реакціях членів сім'ї на різні події життя. Саме сімейний побут створює ті своєрідні ментальні структури, які дозволяють народу протиставляти себе (“ми”) усім іншим колективам (“не ми”).

У часопросторі будь-якої сім'ї природно закладається етнічний стереотип поведінки як певна норма відносин між членами етносу; вона зберігає історичну пам'ять, зразки матеріальної культури, ритуали, релігію етносу. В її міжособистісному лоні відбувається трансляція традицій, цінностей, забезпечується наступність культури між поколіннями.

Сімейний міф обов'язково містить у собі елементи етнічного міфу: співвідношення світу земного й потойбічного, розуміння й переживання смерті, установки на нове або традиційне; відношення до речей, роботи, власності, багатства, бідності, до сфери діяльності, а також соціальні настановлення – уявлення про дитинство, старість, родину, статевий диморфізм.

У сім'ї дитина здобуває ім'я та прізвище, які несуть у собі суб'єктивно-символічний аспект прояву етнічності, що фіксується як переживання особою своєї приналежності до певної (референтної) групи. Разом із загальним інтелектуальним розвитком, у сімейному вихованні дітей закладаються основи етнічної свідомості та засадничі уявлення про сім'ю як соціальний інститут.

Нами були проаналізовані основні подання про функції родини у рольовій структурі родини. Релевантним для нашого дослідження також було звернення до теоретичних аспектів гендерної психології, які репрезентують вплив гендерних стереотипів на уявлення про розподіл ролей у родині. Очевидно, що важливою сферою стереотипізації у сімейному побуті є опозиція чоловічого й жіночого. Сформовані історично стереотипи маскуліності й феміності неподільно пов'язані із сімейною системою цінностей, що породжена ународненими детермінантами. Тому, на нашу думку, теоретична дискусія із приводу стандартів взаємодії у сім'ї повинна охоплювати аспекти традиційних, властивих даному етносу, норм чоловічої й жіночої поведінки, які емпірично виявляються в буденних сімейних відносинах. Так, наприклад, від українського чоловіка очікується сила, раціональність, обмежена емоцій-

ність (за винятком почуттєвого стану агресії, котрий цілком прийнятний для чоловіка-воїна). Ці ж самі стереотипи потребують від жінки слабкості, м'якості, турботи, емоційності (за винятком агресивності, котра не властива справжнім жінкам), помірної раціональності [див. 5; 15].

Проведений теоретичний аналіз піднятої проблематики переконує, що до дослідження змісту й детермінант етнічної свідомості сучасної молоді треба підходити історично, торкаючись багатьох проблем, що відображають етносоціальні, етнокультурні, етнополітичні аспекти. До того ж історичний ракурс висвітлення питання дає змогу виявити основні закономірності, що сприяють формуванню й розвитку етнічної свідомості у форматі уявлень студентів про родину.

Першим етапом у реалізації емпіричного дослідження системи уявлень різноетнічної молоді про сім'ю було проведення асоціативного експерименту. В обстеженні взяли участь 35 представників іранського етносу – студентів факультету слов'янських мов Київського національного лінгвістичного університету, і 35 осіб українського походження – студентів Київського університету імені Бориса Грінченка. Вибірка формувалася таким чином, щоб жоден з обстежуваних не мав досвіду подружнього життя чи співжиття в незареєстрованому шлюбі.

Основним у цьому дослідженні став метод вільних асоціацій (варіант О.І. Степанової [за 12]). Його суть полягає в тому, що експериментатор пред'являє обстежуваному слова, на кожне з яких той відповідає першим словом, що прийшло йому на думку. Експеримент проводився з виміром латентного періоду, під час якого реакційно виголошені слова і без такого зумовлення. Обробляючи матеріал, визначався ступінь адекватності відповідної реакції слову-подразнику. Аналізування слів і реакцій за змістом демонструвало наявність у свідомості обстежуваного легко виникаючих асоціацій з поняттями різного ступеня узагальнення.

Водночас асоціативний експеримент передбачав асоціювання респондентами поняття “сім'я”. Їм пропонувався стимул, на який вони повинні були відреагувати у писемній формі асоціаціями, що безпосередньо виникають у них у зв'язку з названим словом. Реакції на стимули фіксувалися експериментатором на диктофон. Експеримент проводився без виміру латентного періоду під час відповіді. У ролі асоціатив приймалися будь-які реакції – слова різних частин мови, словосполучення й т. ін. У результаті асоціативного експерименту було отримано 665 лексем. Окремі з них виявилися

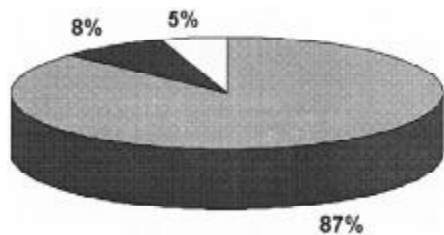

Рис. 1.

Діаграма розподілу асоціацій за критерієм “позитив – негатив” в українській вибірці

Примітка:

- – асоціації з позитивною конотацією;
- – асоціації з нейтральною конотацією;
- – асоціації з негативною конотацією.

між собою синонімічними або близькими за значенням, тому були об’єднані в одну значеннєву одиницю. У цілому на слово-стимул “сім’я” було отримано 369 асоціатів в українській групі і 296 – в іранській. Із застосуванням частотного аналізу були виявлені асоціати, які у реакціях обстежуваних зустрічалися найчастіше, а також ряд синонімічних асоціацій.

Першим аналітичним критерієм став “позитив-негатив”. Огляд даних в українській групі виявив неоднозначну картину в суб’єктивній семантиці обстежуваних. З одного боку, 87% отриманих асоціатів несуть позитивну семантику. Так, сім’я – це затишок (6), любов (5), порозуміння (4), щастя (4), спокій (3), допомога (3), тепло (2); єдність (2); єдина (2); дружба (4); одна, (2), захист (2), тепло (3), довіра (3), сила (2), союз (2), опора (2), повага (2), 7 “я”, братство, виховання дітей у любові, двоє, для чого варто жити, домашнє вогнище, друг, дружба, дружба компанія, завжди прийде на допомогу, я і мужчина.

Відтак в асоціативному полі сім’ї в українських студентів переважає мотив фізичного і душевного комфорту, захисту і єднання. Крім цього, 8% названих українцями асоціатів передають суб’єктивно негативне значення поняття “сім’я”. Серед таких, зокрема, сім’я – обов’язки (3), чоловік –алкоголік, нещаслива, розлучення, свій хрест, сварка, важкий тягар, обтяжливо, ланцюг. Не більше 5% асоціатів в українській експериментальній групі було віднесено до категорії нейтральних. Це: сім’я – дім (20); велика (3), осередок суспільства (2), співжиття чоловіка й жінки та деякі інші. На **рис. 1** наводиться схематичне зображення відсоткового співвідношення асоціативних варіантів відповідей респондентів.

Згідно з отриманими експериментальними даними в іранській групі слушно зробити висновок про те, що слова-стимули, які безпосередньо мають відношення до сім’ї, асоціюються в іранців більш ніж позитивно. Так, 89%

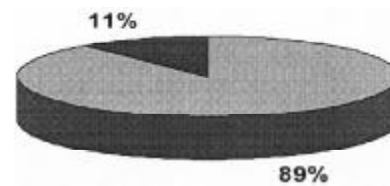

Рис. 2.

Діаграма розподілу асоціацій за критерієм “позитив – негатив” в іранській вибірці

Примітка:

- – асоціації з позитивною конотацією;
- – асоціації з умовно негативною конотацією.

отриманих асоціатів несуть абсолютно позитивну семантику. Досить навести тільки прикметники, які були названі як асоціати до слова “сім’я”: щаслива, весела, життєрадісна, радісна, дружна, добра, турботлива, захищена, спокійна, та що любить, приємна, тепла, велика, міцна, сильна, надійна, вічна, довга, жагуча, гаряча, бурхлива, захоплююча, улюблена, взаємна. Основний акцент студенти іранського походження роблять на рольовій структурі сім’ї, відчутті споріднення, теплоти і єдності.

Сім’я – діти (16), мама (10), батько (10), сім’я (8), рідня (6), батьки (5), чоловік (5), любов (3), сестра (4), ми (3), дружина (3), брат (5), родичі (3), люди-родичі, батькомати-дитина, улюблений чоловік, усі, рідні, племінниця, багато, бабуся, бюджет, взаємини, життя разом, житло, квартира, клан, кухня, маленька, моя, відповідальність, пара, своя, чужа, єдність, чекають один одного, турбота, цікаво, щирість, комфорт, міцність, пещення, улюблена, маленька країна любові, маяк, мир, мені добре з ними, нам добре разом, нерозлучна, об’єднання, відпочинок, вогнище, спокій, розуміння, свято, прогулянка, пробачиш усе, радість, рідний куточок землі, сімейне вогнище, серце, союз, згуртованість, щаслива, тепло, тил, хочеш вертатися до них, я люблю їх.

Трохи більше 11% асоціатів можуть бути кваліфіковані як умовно негативні: безвідповідальна, обов’язкова, недостатня, нестійка, неофіційна, єднальна й інших. На **рис. 2** наводиться схематичне зображення відсоткового співвідношення асоціативних варіантів відповідей іранських студентів.

Отже, в асоціативному полі поняття “сім’я” в українських студентів домінує мотив фізичного й душевного комфорту, захисту і єднання, 13% асоціатів передають суб’єктивно негативне або нейтральне значення у сприйнятті цього поняття.

Студенти іранського походження асоціюють родину насамперед з її рольовою структурою, а також із цілою гамою позитивних емоцій – відчуттями споріднення, теплоти і єдності у сім’ї. 13% асоціатів передають умовно негативні оцінки.

Статистично значущого розходження в кількісних пропорціях позитивних і негативних асоціатив в українській та іранській вибірках виявлено не було.

ВИСНОВКИ

1. Свідомість етносу слушно розглядати через досягнення його культури, сімейні й суспільні цінності, які є детермінантами становлення його етнічної своєрідності у процесі соціалізації й інкультурації.

2. Етнічні уявлення про родину у свідомості студентської молоді спричинені матеріальною й духовною культурою народу, спираються на уявлення про інститут сім'ї та усвідомлення відмінностей типової сім'ї свого етносу від сімей інших народів.

3. Незважаючи на те, що статистично значущого розходження в асоціативних полях поняття "сім'я" в українській та іранській вибірках не було виявлено, все ж констатовано, що в українських студентів домінує мотив фізичного й душевного комфорту, захисту і єднання, а молоді іранці асоціюють родину перш за все з її рольовою структурою, а також із цілою гамою позитивних емоцій – відчуттями споріднення, теплоти, взаємодопомоги.

1. Алешина Ю.Е. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений / Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.С. Дубовская. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 120 с.

2. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е.Ю. Артемьева; под ред. И.Б. Ханиной. – М.: Наука; Смысл. – 1999. – 350 с. – Библиогр.: с. 314–349.

3. Артеменко Н.М. Этнический фактор в становлении устойчивости суждений старшеклассников: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. – Армавир, 2001. – 139 с.

4. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 412 с.

5. Горностай П.П. Сильная женщина, слабый мужчина? (Семейные игры и сценарии) // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Вип. 9(12). – К., 2005. – С. 3–14.

6. Дробижина Л. М. Национальное самосознание: база формирования и социально-культурные стимулы развития / Л.М. Дробижина // Советская этнография. – 1989. – № 5. – С. 3–17.

7. Кобильник Л.М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова – К., 2007. – 251 с.

8. Лозова О. М. Психосемантика етнічної свідомості / О.М. Лозова. – К.: Освіта України, 2007. – 402 с.: іл., табл. – Библиогр.: с. 359–381.

9. Мусаві Сеєд Камаледдін. Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 17 с.

10. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / В.Ф. Петренко. – 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с.: ил. – Библиогр.: с. 459–480.

11. Сатир В. Как строить себя и свою семью / В. Сатир. – М.: Педагогика-пресс, 1998. – 192 с.

12. Семиченко В.А. Психология речи / В.А. Семиченко. – К.: Магістр-S, 1998. – 110 с.

13. Столяренко Л.Д. Основы психологии: Учеб. пособие. – 7-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 672 с.

14. Улыбина Е. В. Психосемантика обыденного сознания / Е.В. Улыбина. – М.: Смысл. – 2001. – 263 с. – Библиогр.: с. 244–263.

15. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: Наук. вид. / А.В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

16. Шмелёв А. Г. Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А.Г. Шмелёв. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 158 с.

17. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская. – Изд. 3-е. – СПб.: Речь, 2007. – 352 с.

АНОТАЦІЯ

Зейналзаде Шіва.

Етнокультурні уявлення про сім'ю у буденній свідомості українських та іранських студентів.

У статті розглядаються результати асоціативного експерименту в рамках дослідження системи уявлень про сім'ю у представників іранського та українського етносів. Аргументований висновок про структурну подібність в асоціативних полях поняття "сім'я" в українській і іранській вибірках.

Ключові слова: сім'я, етнос, уявлення, асоціативний експеримент.

АННОТАЦИЯ

Зейналзаде Шива.

Етнокультурные представления о семье в обыденном сознании украинских и иранских студентов.

В статье рассматриваются результаты ассоциативного эксперимента в рамках исследования системы представлений о семье у представителей иранского и украинского этносов. Аргументирован вывод о структурном сходстве в ассоциативных полях понятия "семья" в украинской и иранской выборках.

Ключевые слова: семья, этнос, представление, ассоциативный эксперимент.

ANNOTATION

Zeynalzade Shiva.

Ethno-Cultural Idea about Family in the Workaday Consciousness of Ukrainian and Iranian Students.

This article evaluates the results of the associative experiment conducted within the framework of the investigation of the system of conceptions about family among the representatives of Ukrainian and Iranian ethnic populations. The structural similarity in the associative fields of the concept of family in Ukrainian and Iranian selections is substantiated.

Keywords: family, ethnos, conception, associative experiment.

Надійшла до редакції 18.01.2011.